

Анатолій Салій, Євген Мокляк, Олена Важнича

САЛІЙ Анатолій Володимирович – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». Сфера наукових інтересів – історія філософії, філософія науки.

МОКЛЯК Євген Володимирович – аспірант кафедри експериментальної та клінічної фармакології ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». Сфера наукових інтересів – філософія науки в історичному аспекті.

ВАЖНИЧА Олена Митрофанівна – доктор медичних наук, професор, професор кафедри експериментальної та клінічної фармакології ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». Сфера наукових інтересів – філософія науки, біоетика.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ МЕДИЧНОГО ТРУЕНТИЗМУ

Стаття присвячена проблемі медичного труєнтізму як прагнення певної частини лікарів до корисної творчої праці за межами медицини, яка характеризується високим професіоналізмом, гуманізмом і видатним внеском у розвиток цивілізації. Поява медичних труєнтів у суспільстві зумовлюється необхідністю протипоставити високим технологіям сучасної медицини різнобічність та гуманізм особистості лікаря.

***Ключові слова:** медичний труєнтізм, лікар-труєнт, дослідники труєнтізму, причини труєнтізму.*

Одна з головних рис лікаря-професіонала – його різнобічність, в силу освіченості і психологічного контакту з хворим, і, якщо немедичні аспекти займають більшу частину життя лікаря, то такого лікаря можна характеризувати як труєнта, особливо, коли йдеться про видатні успіхи поза своєю професією [1, с.10].

Медичний труєнтізм – це плідне прагнення лікарів до корисної творчої діяльності поза медициною. Таке прагнення далеко не завжди супроводжувалося припиненням медичної діяльності, і отже, визначення «труєнт» підходить не до всіх випадків, але в тому разі, коли перед нами справжній труєнт, можемо відмітити таке яскраве його визнання і славу на новому поприщі, що світ забуває про медичні витоки їх таланту, незважаючи на тривалу (іноді до кінця життя) лікарську діяльність [2].

© А. В. Салій, Є. В. Мокляк, О. М. Важнича, 2014

Термін «труент» відрізняється від поняття «дилетант». Дилетант – це людина, яка з інтересом займається справою, для котрої вона не одержала спеціальної підготовки, але яка цій людині дуже подобається. У даному випадку стороннє заняття – хобі, тобто захоплення, яке допомагає проводити дозвілля і в якому дилетант іноді розуміє не менше, ніж професіонали, але не досягає значних висот і професіоналізму [3, с.396].

Труент – це людина, що займається іншою справою, крім лікарської професії, якій вона була призначена, причому займається високо компетентно, вносячи в неї величезний внесок, завдяки не тільки зацікавленості, а й самоосвіті або додатковій фундаментальній підготовці [4, с.95]. На відміну від дилетанта, труент – професіонал не тільки в галузі медицини, а й в тій сфері, якої стосується його немедична діяльність.

І дилетанта, і труента поєднує термін, який прийшов у багато мов світу з французької – аматор (amateur), що відображає відданість новій справі [5, с.37].

Хоча історія медицини часто звертається до біографій лікарів-труентів [1, с.10; 6, с.45, 62, 63, 70-71, 73], не існує загальноновизнаного тлумачення цього терміну, класифікації труентів, аналізу причин труєнтизма, його філософської, соціологічної й моральної оцінки, що потребує детального вивчення зазначеної проблеми, оскільки труєнти внесли вагомий внесок у розвиток людських знань, моралі та пізнання навколишнього світу. Історія свідчить про те, що лікарі – чи не головні «постачальники» труєнтів для різних галузей людської діяльності, але нині не існує ґрунтового аналізу чому саме медицина породжує труєнтів для інших галузей науки, практики і мистецтва.

Мета роботи – на основі літературних відомостей щодо життя і діяльності лікарів-труєнтів та оцінки їх здобутків дослідниками виявити, з яких причин медицина породжує значну кількість труєнтів.

Розвиток вчення про медичний труєнтизм починається з 1936 р., коли знаменитий британський хірург лорд Берклі Мойніган (В. Moynihan) у своїй Лінакрівській лекції, прочитаній у Кембриджському університеті, розповів про 61 лікаря, що прославилися поза медициною: у політиці, літературі, мистецтві, філософії, спорті й назвали їх труєнтами (англ. – truants), тобто прогульниками [4, с.943-946].

Наступним кроком у розвитку вчення про медичний труєнтизм слід уважати книгу доктора Т.К. Монро (Т.К. Монго) (1951), в якій розглянуті біографії багатьох видатних медиків, які прославилися за межами медицини [8]. У своєму вступному слові Т.К. Монро висуває різні причини універсальності лікарів як соціальної групи і наводить спо-

соби класифікації труентів, що дає можливість в наступних розділах розглянути медиків-поетів, дослідників, винахідників тощо [8, с.12].

Російський учений А.П. Зільбер, завідувач клінічної кафедри та автор багатьох медичних і філософських праць, почав вивчати труентизм у 1949 р. [2]. З'ясувалося, що це явище саме по собі не рідкісне: сотні й навіть тисячі лікарів високопрофесійно займалися немедичною діяльністю, причому багато хто з них ніколи не припиняв лікарську практику, хоча людство про це або не знало, або забуло. Так виник термін «медичний труентизм», під яким професор А.П. Зільбер розуміє плідне прагнення лікарів до корисної творчої діяльності поза медициною. Пошуки все нових і нових лікарів-труентів привели професора А.П. Зільбера до зовсім несподіваних результатів і відкриттів. Зараз його оригінальна колекція містить більше 3500 досьє на лікарів, що займалися «не своєю справою». Це дуже різні люди, насамперед, за своїми людськими якостями, але їх поєднує одне – для самовираження їм недостатньо заняття якоюсь однією справою, тобто лікуванням. Їх буквально переповнює прагнення зробити щось в іншій галузі, причому зробити на високопрофесійному рівні, а не на рівні хобі.

До систематизації труентів можуть бути застосовані різні підходи. Зокрема, професор В.І. Чебан [9] зазначає, що колекція біографій лікарів-труентів (понад 2000 політичних лідерів, глав держав і урядів і філософів і теологів, дипломатів, істориків і археологів, філологів і лінгвістів, географів і піратів, літераторів, музикантів, співаків і акторів, художників і архітекторів, юристів, математиків, астрономів, фізиків, геологів, воєначальників) може бути розбита на 18 класів, 50 підкласів і понад 90 спеціальностей. Тільки в XIX-XX століттях у різних країнах світу главами держав і урядів були або є нині понад 150 лікарів, зокрема в таких країнах, як Франція, Китай, Австралія, Австрія, Бразилія, Норвегія та ін. Головними критеріями для включення в колекцію автор вважає наявність закінченої вищої медичної освіти з позначенням місця навчання й етапів професійного медичного зростання, значний внесок у конкретну немедичну сферу діяльності, причому щоб ця діяльність була корисна для людства, а видатні результати документально підтверджені.

Історія дає численні приклади реалізації таланту лікарів у немедичній сфері життя, причому в переважній більшості випадків така реалізація має гуманістичний характер, сприяючи прогресу людства, розвитку моралі та самовдосконалення автора-труента. Серед лікарів-труентів різних часів і народів М. Коперник (1473-1543), Л.Л. Блюментрост (1692-1755), Д. Бернуллі (D. Bernoulli, 1700-1782), Дж. Хантер (J. Hunter, 1728-1783), Б. Раш (B. Rush) (1745-1813), Сейшу Ха-

наока (1760-1835), І.П. Мойер (1786-1858), О.П. Бородін (1834-1887), П.Д. Боборикін (1836-1921), Ш. Ріше (Ch.R. Richet, 1850-1935), Л. Заменгоф (1859-1917), С.С. Боткін (1859-1910), Х. Кушинг (H.W. Cushing, 1869-1939), І.К. Кесельман (1922-1991), М.М. Чулакі (1941-2002), С. Лук'яненко (1968) [2], а також Ж.-П. Марат (1743-1793), Р.Дж. Гетлінг (R.J. Gatling, 1818-1903), Р. Вірхов (R. Virchow, 1821-1902), А.П. Чехов (1860-1904), С. Моем (W.S. Maugham, 1874-1965), архієпископ Лука (Войно-Ясенецький) (1877-1961), М.А. Булгаков (1891-1940), В. Аксьонов (1932-2009) і багато інших [9].

Ознайомлення з далеко неповним переліком лікарів-труентів і повчальними фактами їх професійної та непрофесійної діяльності дозволяє відповісти на запитання: які джерела й причини медичного труєнтизму. Навіщо лікарю, шанованому й високо оплачуваному члену суспільства, займатися чимось ще, що забирає час, гроші, енергію, а нерідко створює небезпеку життю та добробуту.

Найпоширеніша група лікарів-труентів прагне робити добро людям не тільки в межах медичної практики, але й іншим шляхом. Саме ця група, головним чином, і характеризує медичний труєнтизм як соціальне явище. Більшість лікарів зазначеної групи продовжує до кінця життя займатися медичною діяльністю, поряд зі своїм новим поприщем. Часто це супроводжується невдоволеністю лікаря медициною та її можливостями, прагненням поліпшити «медицину ззовні» або компенсувати новим заняттям свою реальну або гадану «медичну неповноцінність».

Відмічають, що з медичних галузей лише хірургія може дати відчуття задоволення виконаною працею настільки сильне, що його можна порівняти з наркотичною залежністю. Але більшість лікарів не одержують такий шанс відчутти творчий драйв, тому підсвідомо вони шукають інші галузі самореалізації, щоб зберегти іскру творчості, яку несуть з дитинства [10, с.1216].

Інші лікарі-труєнти прагнуть зробити людину більш різнобічною, здоровою не тільки тілом, а й духом. Інакше кажучи, вони прагнуть до того, чим має займатися кожен лікар, а не тільки труєнт. У цій групі переважають літератори, музиканти.

Третя причина медичного труєнтизму – особливі риси характеру лікаря. Іноді це честолюбство, іноді – авантюризм в найкращому розумінні цього слова. Такими були перші аеронавти – Жан-Франсуа Пілатр де Розьє (J.F. Pilatre de Rozier, 1756-1785), Джон Джеффріс (J. Jeffries, 1744-1819), мандрівники й відкривачі нових земель, полюсів землі, гірських вершин тощо. Наприклад, на північному полюсі першим побував лікар Фредерик Кук (F.A. Cook, 1865-1940), на пів-

денному полюсі (разом з капітаном Р. Скоттом після Р. Амундсена) – лікар Едвард А. Уїлсон (E.A. Wilson, 1862-1912) [9].

Четверта група – це лікарі, які розчарувалися в медицині, в яку вони пішли помилково, зробивши неправильний вибір. Більшість із них залишили медицину відразу після закінчення медичного факультету, і саме вони точно відповідають терміну «truant» – той, що залишив заняття, для якого був призначений [11, с.783].

Остання група лікарів-труентів – це універсальні генії, що однаково добре роблять будь-яку справу, яка доручена їм або обрана ними. До таких труентів належать російський лікар О.О. Богданов, німецький лікар А. Швейцер, англійський лікар Томас Янг (T. Young, 1773-1829) – фізик, хімік, інженер, музикант, мистецтвознавець [12]. Їх можна було б навіть не називати труентами, тому що важко сказати, яка справа для них була головною або хоча б первісною. Характеризуючи їх можна використати слова іншого труента-військового лікаря, чия медична дисертація була присвячена лихоманкам, а історична – особливостям революції в Нідерландах: «Для гарних **акторів** немає поганих **ролей**» [13]. Цей лікар мав право так говорити: він був не тільки лікарем, але й видавцем журналу, професором історії Йенського університету, великим поетом і драматургом, основоположником німецького й світового романтизму – це був Фрідріх Шіллер (F.J.Ch. Schiller, 1759-1805) [14].

Інше важливе філософське питання – чи потрібний медичний труєнтизм сьогодні? Більшість дослідників вважає, що нині медичний труєнтизм ще потрібніше, ніж у минулі століття. Річ у тім, що в давнину, коли медицина лише відокремлювалася і формувалася як наука, освіта вчених була всебічною, хоча виділялися і входили в історію вони якимись конкретними здобутками в одній галузі знань. Наприклад, поет Омар Хайям водночас був лікарем, астрономом, математиком, державним діячем; таджицький лікар Авіценна – водночас був фізиком, хіміком, математиком, музикантом, державним діячем; великий французький письменник Ф. Рабле був лікарем, істориком, археологом, юристом [6, с.62, 63, 70]. Англійський антрополог Ф. Гальтон – відомий лікар, соціолог, мандрівник, юрист, творець евгеніки, біометрії, дактилоскопії й словесного портрета [15, с.25-33].

Доробок таких людей сприяв гармонічному розвитку людських знань, але відбувалося зростання обсягу інформації, науки дробилися все більше, і все менше ставало людей, які поєднували в собі різноманітні знання й уміння. Знаменита формула античності щодо діалектичної єдності професіоналізму та дилетантизму «все про небагато і трохи про все» зрушилася в бік своєї першої частини. Зростаюча вузькість освіти та конкретність мислення неминує звужує гуманістичну

сутність медицини, робить її високотехнологічною справою кваліфікованих фахівців, але скорочує натхненність медицини й породжує байдужість до особистості хворого, тобто входить в протиріччя з докорінними принципами біоетики. Саме тому медицині сьогодні потрібні труенти як люди широкого світогляду. І така об'єктивна потреба «провокує» появу нової хвилі труентизму в індустріальному суспільстві. Своєчасність медичного труентизму може бути ілюстрована тим фактом, що наприкінці 80-х років ХХ століття в Канаді було близько 12 лікарів-юристів, 5 лікарів – членів Парламенту, 5 лікарів – сенаторів, а також значна кількість президентів компаній [11, с.783].

Важливим є також питання про те, яка конкретна користь від лікарів-труентів та їх значення в сучасному світі. Відповідаючи на нього, можна стверджувати, що лікарі-труенти роблять розвиток медицини гармонічнішим, зближуючи різні розділи самої медицини і привносячи в неї досягнення інших сфер людської діяльності. Труентизм зближує позиції й погляди фахівців різних галузей та різних країн, що відповідає ідеям транскультуральності та глобалізації.

Медичний труентизм підвищує духовність і взаєморозуміння в стосунках лікарів і хворих. Медицина перетворюється на бізнес у сучасному світі, але необхідно, щоб вона не втрачала етичність та духовність. Цю потребу лікарі-труенти, як правило, відчують гостріше, ніж представники інших сфер людської діяльності, і виступають провідниками етичних принципів, скерованих на користь і захист хворих від негуманного застосування сучасних біомедичних технологій.

Навколо труентів концентруються, «обертаються» найрізноманітніші таланти. Навколо них створюється мікросоціальне оточення, просякнуте ідеями гармонічного розвитку суспільства, науки, гуманізму, мистецтва. Наприклад, в оточенні російського лікаря В.І. Даля (1801-1872), творця знаменитого тлумачного словника російської мови, збирали такі особистості, як поети О.С. Пушкін і В.А. Жуковський, хірурги М.І. Пирогов (він же знаменитий педагог) і І.Ф. Мойер (він же талановитий музикант), географи Ф.П. Літке (1797-1882) [16]. Природно, що взаємне збагачення ідеями нестандартних людей у подібних стосунках, рухає їх до нових досягнень у гуманітаризації суспільства й медицини, до нових наукових відкриттів. Відомо також, що більша частина великих відкриттів створюється на стику різних наук. Діяльність лікарів-труентів є вагомим доказом цього твердження.

На думку авторів, головне, чому повинні нині слугувати роботи з медичного труентизму, це освіта та становлення сучасного лікаря [9]. За умов комерціалізації медицини та виникнення нових медичних

технологій (генетичний скринінг, допоміжні репродуктивні технології, клонування, трансплантація органів і тканин) необхідно на противагу цьому об'єктивно потрібному техніцизму протипоставити суб'єктивні гуманістичні фактори, виховуючи в майбутньому лікареві ті гуманістичні якості, які зроблять його більш гармонічною і одухотвореною особистістю. Культура – це не сукупність правил і знань, це сутність, що, відповідно до перекладу з латинської (лат. Culture – «обробіток», «обробляти»), повинна виховуватися. Використання повчальних прикладів з медичного труєнтизму у вихованні лікаря є серйозним фактором гуманітарної освіти.

Медичний труєнтизм потребує аналізу не тільки в історичному аспекті, а й з точки зору соціальних і філософських процесів у сучасному суспільстві. Як будь-яке явище, труєнтизм існує як єдність та боротьба протилежностей. Він має негативний аспект, що полягає у відході певної частини лікарів від активної участі в лікувальній роботі. Однак, позитивний аспект труєнтизму – внесок до світової культури – настільки перевершує попередній аспект, що дає змогу розцінювати медичний труєнтизм як соціально корисне явище. При цьому поява труєнтів – об'єктивний процес, в основі якого знаходиться активація творчих здібностей видатної особистості факторами медичної освіти та клінічної практики: різнобічністю, широким колом спілкування, великою питомою вагою етичних проблем.

Отже, автори єдині у визначенні медичного труєнтизму як плідного прагнення лікарів до корисної творчої діяльності поза медициною, що веде до видатних здобутків. Історія налічує понад 2000 імен відомих лікарів-труєнтів, починаючи з Стародавнього світу і закінчуючи ХХ століттям. Лікарі-труєнти найчастіше реалізують свої таланти в галузях музичного мистецтва, літератури, точних наук та політичної діяльності або юриспруденції. Основними причинами появи лікарів-труєнтів є прагнення розширити можливості медицини ззовні, прагнення духовно удосконалити людину, потяг до самовдосконалення і одержання задоволення від творчого процесу, а також певні риси характеру. Потреба в медичних труєнтах існує на нинішньому етапі розвитку суспільства і зумовлюється тим, що лікарі-труєнти сприяють гармонізації медицини, її інтеграції з іншими науками, підвищують духовність у взаєминах лікаря і хворого, стимулюють спілкування між видатними особистостями. Аналіз медичного труєнтизму при використанні його в процесі підготовки майбутніх лікарів сприяє вихованню гуманістичних якостей, що відповідає вимогам професійної медичної етики.

Література

1. *Александрова Е.Д.* Медицинский труэнтизм / Е.Д. Александрова, О.В. Махлярская // Молодежь и наука: итоги и перспективы : науч.-практ. конф. : материалы конференции. – Саратов: Изд-во СМУ, 2008. – С. 10-11.

2. *Зильбер А.П.* Медицинский труэнтизм как важная проблема культуры и развития общества / А.П. Зильбер. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.petrus.ru/Chairs/Anesthes/truentism.html>

3. Советский энциклопедический словарь [ред. А.М. Прохоров и др.]. – М.: Издательство «Советская Энциклопедия», 1980. – 1600 с.

4. Соціально-філософські та етичні проблеми медицини : [навч. посібник] / ред. А.П. Алексєнко, В.М. Лісовий. – Харків: Колегіум, 2010. – 340 с.

5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник в 11 томах. – Т.1. – 1970. – С. 37. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/amator>

6. *Фиалков Л.* История медицины / Л. Фиалков. – Хайфа: JKDesign, 2010. – 474 с.

7. *Moynihan B.* Lord Moynihan's Linacre Lecture: Medical "Truants" / B. Moynihan // The British Medical Journal. – 1936, May 9. – P. 943-946.

8. *Monro T.K.* The Physician as Man of Letters, Science and Action / T.K. Monro. – Baltimore: Williams&Wilkins Co., 1951. – 259 p.

9. *Чебан В.І.* Методичні вказівки для самостійної позааудиторної підготовки студентів 1 курсу медичних факультетів з дисципліни «Історія медицини» / В.І. Чебан. – Чернівці, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lekci.ru/docs/index-1791471.html>

10. *Böttiger L.E.* Creative energy / L.E. Böttiger // BMJ. – 1990. – Vol.300. – P. 1216.

11. *Woods D.* Medical Truants / D. Woods // Canadian Medical Association Journal. – 1987. – Vol.137. – P. 783.

12. Биографии знаменитостей : Юнг (Янг) Томас. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.piplz.ru/page-id-891.html>

13. Цитаты и афоризмы. Афоризмы и цитаты про театр. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://citaty.su/aforizmy-i-citaty-pro-teatr/>

14. Шиллер Иоганн Кристоф Фридрих / Энциклопедия Кругосвет : универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия : Раздел Искусство и культура. Литература. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/SHILLER_IOGANN_KRISTOF_FRIDRIH.html

15. *Копець Л.* Класичні експерименти в психології : [навч. посібник] / Л. Копець. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 283 с.

16. *Козырь В.* Владимир Иванович Даль / В. Козырь // Вестник. – 1999. – №8(215). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestnik.com/issues/1999/0413/win/kozur.htm>

Салий А.В., Мокляк Е.В., Вазничая Е.М.

ФИЛОСОФСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО ТРУЭНТИЗМА

Статья посвящена проблеме медицинского труэнтизма как стремления определенной части врачей к полезной творческой деятельности за пределами медицины, которая характеризуется высоким профессионализмом, гуманизмом и выдающимся вкладом в развитие цивилизации. В настоящее время появление медицинских труэнтов в обществе определяется необходимостью противопоставить высоким технологиям современной медицины разносторонность и гуманизм личности врача.

Ключевые слова: медицинский труэнтизм, врач-труэнт, исследователи труэнтизма, причины труэнтизма.

Saliy A.V., Mokliak Ye.V., Vazhnichaya Ye.M.

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE MEDICAL TRUANCY PROBLEM

The article is devoted to the problem of medical truancy as desire of some doctors to the useful creative work outside of medicine that is characterized by professionalism, humanism and outstanding contribution to the development of civilization. Truant is a person engaged in another case, in addition to the medical profession, which he/she was designed, highly competent and engaged. Truant makes a huge contribution due not only interest but also by self-education or additional fundamental preparation. Unlike amateur truant is a professional not only in the medicine, but also in the area which concerns his/her non-medical activities. The development of the doctrine of medical truancy is associated with the names of B. Moynihan, T.K. Monro and Russian scientist A.P. Zilber. History has over 2,000 names of famous doctors-truants since the Ancient World to the ending of the XX century. Doctors-truants often realize their talents in the fields of music, literature, science, and political activities or law. The main reasons for the emergence of medical truants are the desire to extend outside of medicine, striving to improve the human spiritually, the desire for self-improvement and to obtain satisfaction from the creative process and certain personality traits. The need for medical truants exists at the present stage of social development and is due to the fact that doctors-truants promote harmonization of medicine and its integration with other sciences, enhance spirituality in the relationship of doctor and patient, encourage communication among prominent personalities. Although the history of medicine and philosophy of science often turn to doctors-truants' biographies, there is no universally accepted definition of the term, truants classification, analysis of the truancy causes that requires a detailed study of the problem, as truants made a significant contribution to the development of human knowledge and morality.

Keywords: medical truancy, medical truant, truancy's researchers, truancy's causes.

Надійшла до редакції 24.10.2014 р.